

Unapređivanje (rodne) bezbedonosne politike - bezbednost žena i klimatske promene

Autor: Filip Stojanović

*Istraživanje je deo projekta Dijalog promena koji sprovodi
Beogradska otvorena škola, uz podršku Delegacije Evropske unije u Srbiji.
Za sadržinu istraživanja isključivo je odgovorna autorka i sadržina
nužno ne odražava stavove Beogradske otvorene škole niti Evropske unije.*

UNAPREĐENJE (RODNE) BEZBEDNOSNE POLITIKE – BEZBEDNOST ŽENA I KLIMATSKE PROMENE

Filip STOJANOVIĆ¹

Uvod

Republika Srbija je na pragu izrade novog akcionog Plana za primenu Rezolucije SBUN 1325 koji će biti usvojen za period od 2023-2025. godine. S obzirom da je pređašnji NAP istekao 2020. godine, dvogodišnji strategijski vakuum poslužio je za evaluaciju drugog NAP-a², sagledavanje nedostataka u primeni ovog važnog dokumenta, odnosno za preispitivanje tema koje bi se mogle naći u sledećoj verziji ovog dokumenta.³

Predlog praktične politike koji se nalazi pred vama predstavlja jedan od napora da se budući NAP 1325 unapredi i „produbi“⁴ sagledavanje realnih bezbednosnih rizika i pretnji, da razume globalni kontekst i posledice koje klimatske promene već ostavljaju po bezbednost i blagostanje žena.

U fokusu ovog *policy brief-a* su klimatske promene i njihov uticaj na rodnu dimenziju bezbednosti. Klimatske promene negativno utiču na zajednice, a najčešće na pojedince. Pored toga što predstavljaju važno političko i ekonomsko pitanje⁵, one su i značajno bezbednosno pitanje s obzirom na težinu njihovih posledica. Ti (negativni) efekti klimatskih promena prepoznati i u poslednja pet izveštaja Svetskog ekonomskog foruma o globalnim rizicima

¹ Ova publikacija je nastala kao rezultat projekta *Dijalog promena: Podrška reformama kroz saradnju organizacija civilnog društva i javnih vlasti* koje podržava Beogradska otvorena škola. Svi stavovi izrečeni u publikaciju ne odražavaju mišljenje i stavove BOŠ-a, već isključivo autora.

² Ministarstvo odbrane je takođe sproveo svoju internu evaluaciju, koja još uvek nije dostupna javnosti. Prema stavovima intervjuisanih, postoje poklapanja sa nezavisnom evaluacijom Poverenika za ravnopravnost, a pre svega u činjenici da su ciljevi pređašnjeg NAP-a postavljeni preambiciozno i bez konkretnih mera koje treba realizovati.

³ U decembru 2022. godine održana je Konferencija *Žene, mir, bezbednost: Plansko(ne)delovanje- treća sreća* u organizaciji Poverenika za ravnopravnost i Misije OEBS u Srbiji na kojoj je predstavljen nezavisni izveštaj o monitoringu sprovođenja drugog NAP-a (2017-2020). Dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaj-o-monitoringu-sprovođenja-nap-za-primenu-rezolucije-1325-saveta-bezbednosti-ujedinjenih-nacija-zene-mir-i-bezbednost-u-republici-srbiji-2017-2020/>

⁴ *Produbljivanje* bezbednosti je jedan od pojmova Velške škole studijama bezbednosti, a kojim se označava pronalaženje drugih referentnih objekata bezbednosti koji su ispod države, kao što su pojedinac, ali i onih iznad države, kao što je globalno društvo. Videti više: (Ejdus, 2012: 96). S tim u vezi, prepoznavanje klimatskih promena kao bezbednosne pretnje koja može da ugrozi i pojedinca, ali i globalni poredak, dolazi se do „dubljeg“ razumevanja koncepta bezbednosti.

⁵ Ovde se pre svega misli na napore međunarodne zajednice da privoli najveće države sveta na energetske tranzicije, odnosno da umanje efekte staklene bašte, prelaskom na obnovljive izvore energije.

(*Global Risk Report*).⁶ Ove promene treba posmatrati sa aspekta koncepta ljudske bezbednosti, koji se mogu pojaviti u vidu oskudacije neophodnih resursa, odnosno nedostupnosti hrane, vode, zdravstvene zaštite, energenata, tj. ugrožavanjem neke od dimenzija koje prepoznaje ovaj koncept.⁷

Povezanost klimatskih promena i (rodne) dimenzije bezbednosti predmet je brojnih istraživanja. Tako se na primer u istraživanju autorke Rebeke Pirs navodi da „rizici povezani sa klimatskim promenama, kao i kapaciteti neophodni za smanjivanje negativnih efekata klimatskih promena, ublažavanje, prilagođavanje i oporavak, u velikoj meri zavise od socio-ekonomskog statusa, državljanstva, pola, starosti, rase i invaliditeta”.⁸ U tom smislu se može zaključiti da posledice klimatskih promena, iako pogađaju sve, ne odražavaju se istoj meri na celokupnu populaciju. Kako su žene ranjiva i marginalizovana kategorija populacija, neretko su pogođene elementarnim nepogodama i prirodnim katastrofama. Diskriminacija i neravnopravan položaj u društvu dodatno mogu pogoršati njihovo stanje bezbednosti, čime postaju dvostruko ugrožene – dodatnom marginalizacijom i direktnim ugrožavanjem bezbednosti, zdravlja i blagostanja.⁹

Ulogu žene u bezbednosnim pitanjima 2000. godine prepoznaju Ujedinjene nacije usvajanjem Rezolucije 1325 – Žene, mir i bezbednost. I posle 22 godine, ova Rezolucija je najvažniji međunarodni dokument kojim se u fokus smešta rodna perspektiva bezbednosti. Sledstveno, nacionalni akcioni planovi za primenu Rezolucije predstavljaju važne nacionalne dokumente posvećene rodnoj dimenziji bezbednosti, odnosno pitanjima uloge žena u rešavanju konflikata i uspostavljanju i očuvanju mira.

Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja ovog istraživanja je utvrđivanje prirode veze između roda, klimatskih promena i bezbednosti i zagovaranje uvođenja klimatskih promena u buduću NAP 1325, odnosno kako žene mogu biti uključene u sve faze procesa planiranja i donošenja odluka o bezbednosti životne sredine.

Istraživanje je realizovano od juna do decembra 2022. godine u dve, paralelno sprovedene faze. Tokom prve faze istraživanja realizovan kvalitativni deo istraživanja kojim je obuhvaćen pregled najrelevantnije akademske građe, pretraživane kroz servise kao što su *Google Scholar*, *Jstore*, *Muse*, *OATD* i sl. Takođe su konsultovane i *policy* publikacije međunarodnih organizacija, odnosno *think-tank* organizacija koje bliže prate oblast klimatskih promena, rodne bezbednosti, ljudske bezbednosti i sl. Analizom su obuhvaćena i normativna, strategijska i planska dokumenta koja problematizuju pitanja roda i klimatskih promena.

⁶ *Global Risk Report* – Dostupno na: https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022/?DAG=3&gclid=Cj0KCQiAqOucBhDrARIsAPCQL1abmhZlr4NDxSZzH9acxrzQWvwq0nkJiJBF4ZPkMvq9OY2kO068P8MaAgZzEALw_wcB (Pristupljeno 1.12.2022.).

⁷ Prilikom predstavljanja koncepta 1994. godine u Izveštaju o ljudskom razvoju (*Human Development Report*), definisano je sedam dimenzija ljudske bezbednosti koje ga bliže određuju: politička bezbednost, ekonomska sigurnost, bezbednost hrane, zdravstvena bezbednost, lična bezbednost, bezbednost zajednice (socijalna bezbednost) i bezbednost životne sredine.

⁸ Pearse, R. (2017). Gender and climate change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(2), e451.

⁹ Stojanović, F. (2022). Uticaj klimatskih promena na rodnu dimenziju bezbednosti. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti – Posebno izdanje* (Prihvaćeno za objavljivanje).

Takođe je izvršena analiza sadržaja web sajta <http://1325naps.peacewomen.org/> koji generiše podatke svih zemalja sveta koje su usvojile Rezoluciju SBUN 1325, odnosno izradile Nacionalni akcioni plan 1325, kako bi se utvrdilo koliko zemalja i na koji način sagledavaju pitanje klimatskih promena u svojim nacionalnim akcionim planovima za primenu rezolucije 1325.

Drugi deo istraživanja obuhvatio je realizaciju tri ekspertska intervjua, sa dve nezavisne ekspertkinje koje se bave pitanjem roda i bezbednosti i intervju sa predstavnicom Ministarstva odbrane, koja je na čelu analitičke grupe za izradu novog NAP-a. Takođe je sproveden konsultativni razgovor sa predstavnicama organizacija civilnog društva Mreža 1325.

Glavni nalazi – povezanost klime i bezbednosti

Povezanost klimatskih promena i (rodne) bezbednosti može se posmatrati dvojako. S jedne strane, degradacija životne sredine kao posledica prirodnih katastrofa većih razmera, usled oskudnost resursa može dovesti do pojave socijalnih tenzija i sukoba između različitih društvenih grupa. Sa druge strane, posledice koje ostavljaju (oružani) konflikti, poput razorenih staništa i narušenih ekosistema, dodatno mogu da pospeše osiromašenje staništa.

Imajući u vidu da Rezolucija SB UN 1325 „Žene, mir i bezbednost”, predstavlja najznačajniji dokument posvećen rodnoj dimenziji bezbednosti, odnosno pitanjima uloge žena u rešavanju konflikata i uspostavljanju i očuvanju mira, postoji veliki značaj prepoznavanja klimatskih promena kao bezbednosnog pitanja u novom NAP-u. Nemali broj država je u svojim NAP-ovima već prepoznao ovo pitanje. Tokom poslednjih pet godina, utvrđeno je da je u 25 svetskih NAP-ova uključeno pitanje klimatskih promena u različitim kontekstima.

Analiza sadržaja 23 Nacionalna akciona plana za primenu Rezolucije 1325, pokazuje da je 12 zemalja prepoznalo klimatske promene kao bezbednosni izazov koji utiče na blagostanje i bezbednost žena. Neke od država su po prvi put usvojile ovaj dokument, dok je kod nekih usvojen već treći zaredom. Ovo je bitno napomenuti, jer 100% druge i treće generacije NAP-a prepoznaju klimatske promene kao bezbednosni izazov.

Tabela 1 – Pregled svetskih NAP-ova koji prepoznaju klimatske promene

Br.	Region	Zemlja	NAP verzija (godina/verzija)	Klimatske promene su prepoznate
1.	Afrika	Gabon	Prvi NAP za period 2020-2023.	Da
2.		Južna Afrika	Prvi NAP za period 2020-2025	Ne
3.		Sudan	Prvi NAP za period 2020-2022.	Ne
4.		Namibija	Prvi NAP za period 2019-2024.	Da
5.		Uganda	Treći NAP za period 2021-2025.	Da
6.		Mali	Treći NAP za period 2019-2023.	Da
7.		Kenija	Treći NAP za period 2020-2024.	Da
8.	Amerika	Meksiko	Prvi NAP za period 2021-2025.	Ne

9.	Azija i Pacifik	Australija	Drugi NAP za period 2021-2031.	Da
10.		Bangladeš	Prvi NAP za period 2019-2022.	Da
11.	Evropa	Bugarska	Prvi NAP za period 2020-2025.	Da
12.		Nemačka	Treći NAP za period 2021-2024.	Da
13.		Irska	Treći NAP za period 2019-2024	Da
14.		Hrvatska	Drugi NAP za period 2019-2023.	Da
15.		Letonija	Drugi NAP za period 2020-2025.	Da
16.		Slovačka	Prvi NAP za period 2021-2025.	Ne
17.		Malta	Prvi NAP za period 2020-2024.	Ne
18.		Kipar	Prvi NAP za period 2021-2025.	Ne
19.		Azerbejdžan	Prvi NAP za period 2020-2023.	Ne
20.		Jermenija	Prvi NAP za period 2019-2021.	Ne
21.		Bliski istok i Severna Afrika	UAE	Prvi NAP za period 2021-2025.
22.	Liban		Prvi NAP za period 2019-2022.	Ne
23.	Jemen		Prvi NAP za period 2020-2022.	Ne

Izvor : Autor, korišćenjem baze <http://1325naps.peacewomen.org/>¹⁰

Devet od 23 analizirana NAP-a *tek pominje* klimatske promene, uglavnom u uvodom delu, kroz izjavu o globalnom kontekstu, bez dalje elaboracije ovog pitanja. Druga grupa NAP-ova (sedam NAP-a) *jasno prepoznaje* uticaj klimatskih promena na rodnu dimenziju bezbednosti, odnosno potrebu uključivanja žena u procese kreiranja klimatskih politika i odgovora na klimatske uticaje. Treća grupa, takođe devet NAP-ova, razvija *konkretne aktivnosti* prepoznavanjem veze između roda, bezbednosti i klimatskih promena, kao i spektar mera usmerenih na ublažavanje efekata klimatskih promena na bezbednost žena i jačanje njihove uloge u tom procesu. Analiza pokazuje da afričke države prednjače u pogledu ambicioznosti svojih NAP-ova, kako u smislu naglašavanja negativnih efekata klimatskih promena na žene, tako i bogatstva aktivnosti i mera za njihovo osnaživanje i angažman, nasuprot evropskim zemljama, čiji NAP-ovi uglavnom spadaju u drugu kategoriju.¹¹

Tako se na primer u prvom NAP-u (2020-2023) države Gabon u prioritetu 4 navodi da je potrebno promovisati koncept roda i klime uključivanjem žena i devojaka u upravljanje životnom sredinom i jačanjem njihove otpornosti i kapaciteta da se prilagode klimatskim opasnostima, rizicima i prirodnim katastrofama, dok se kao ishod očekuje da Mere koje se odnose na upravljanje životnom sredinom, klimatske promene, rizike i prirodne katastrofe, kao i džender mejnstriming u klimatskim akcijama, budu ugrađeni u javne politike, strategije i nacionalne planove. Država Mali stavlja akcenat na otpornost žena i devojčica na klimatske

¹⁰ Ovaj tabelarni pregled je prvenstveno korišćen za potrebe rada Stojanović, F. (2022). Uticaj klimatskih promena na rodnu dimenziju bezbednosti. Godišnjak Fakulteta bezbednosti – Posebno izdanje (Prihvaćeno za objavljivanje), ali je dodatno dopunjen u ovom radu.

¹¹ Stojanović, F. i Ćurčić, S. (2022). Rod, klima i bezbednost: zašto je važno uključiti klimatske promene u novi NAP 1325 u Srbiji? Beograd: Centar za istraživanje javnih politika.

promene, njihove specifične potrebe u tom kontekstu i posebno njihov doprinos u održivom upravljanju prirodnim resursima i angažman u akcijama jačanja otpornosti na klimatske promene.¹²

Vlada Bangladeša u svom NAP-u prepoznaje destabilizujući efekat klimatskih promena na žene i njihovu bezbednost i posledično čitave zajednice, a osim toga, reč je o jednoj od prvih zemalja koja je kreirala Akcioni plan za klimatske promene i rodnu ravnopravnost 2013. godine. Nemački i irski Nacionalni akcioni planovi naglašavaju povezanost klimatskih promena i sukoba, te i važnu ulogu žena u sprečavanju istih, rodno odgovorne projekte za smanjenje uticaja i prilagođavanje klimatskim promenama, kao i povećanje ulaganja u istraživanja o rodnim i bezbednosnim uticajima klimatskih promena, što je posebno u fokusu irskog NAP-a.

Da ugroženost žena klimatskim promenama nije samo na nivou nedokazane tvrdnje ili konstataciji u dokumentu, postoji više istraživanja koja pokazuju da su žene višestruko ugrožene elementarnim nepogodama i prirodnim katastrofama podstaknutim klimatskim promenama. Tako se u Studiji o rodnoj dimenziji i prirodnim katastrofama koji koju su objavili, Erik Nojmajer i Tomas Plamer, a u kojoj su obrađeni podaci iz 141 države, navodi da su žene dominantne žrtve prirodnih katastrofa, posebno mlađe žene u siromašnijim zajednicama, zbog rodne diskriminacije kojoj su izložene.¹³

Tako je na primer prema podacima UNDP-a, tokom jula 2007. godine zabeležena je povećana smrtnost u Beogradu usled toplotnog talasa. Tada je utvrđeno da ako srednja dnevna temperatura poraste iznad 90-tog, 95-og i 99-og percentila, prosečan broj umrlih će porasti za 15,3 %, 22,4 % i 32,0 %. Između 16. i 24. jula 2007. godine, ukupan broj umrlih je iznosio 167. U istraživanju se zaključuje da je smrtnost kod žena bila *dva puta veća* u odnosu na muškarce.¹⁴

Zaključna razmatranja

Rodna dinamika i odnosi su sastavni deo procesa klimatskih promena i društvenih transformacija koje one pokreću. Drugim rečima procesi koje proističu iz klimatskih promena nisu rodno neutralni, već posledice koje manifestuju dodatno produbljuju već postojeće nejednakosti između muškaraca i žena.

Polazeći od glavnih nalaza ovog rada, da žene najčešće bivaju pogođene negativnim efektima klimatskih promena usled zavisnosti od prirodnih resursa i potrebe očuvanja domaćinstva. U ruralnim i nerazvijenim područjima ovaj problem se dodatno usložnjava. Direktnim ugrožavanjem slobode i uskraćivanjem osnovnih resursa, stepen razvoja i dostupnosti usluga i resursa za žene je veoma smanjen. Drugim rečima, dolazi do direktnog ugrožavanja skoro svih dimenzija ljudske bezbednosti. Istraživanja o uticaju klimatskih promena u Južnoj Aziji pokazuju da će se ugrožavanje (ljudske) bezbednosti žena koje žive na selu u budućnosti povećavati, imajući u vidu njihovu nužnost bavljenja poljoprivrednom koja je sve više na udaru elementarnih nepogoda prouzrokovanih klimatskim promenama.

¹² *Ibid.*

¹³ Neumayer, E., & Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of the association of American Geographers*, 97(3), 551-566.

¹⁴ UNDP. Klimatske promene i zdravlje. Beograd: UNDP. Dostupno na: <https://www.klimatskepromene.rs/wp-content/uploads/2017/05/Klimatske-promene-i-zdravlje-PRESS.pdf>.

Preporuke

- Prepoznati klimatske promene kao bezbednosni rizik po blagostanje i bezbednost žena u trećem NAP-u (2023-2025).
- Prepoznati i promovisati nove bezbednosne procese (novu bezbednosnu paradigmu), odnosno pratiti trendove na globalnom nivou u pogledu bezbednosnih rizika i usaglašavati ih sa realnim (nacionalnim i lokalnim) potrebama.
- Posebnu pažnju usmeriti na *prevenciju, zaštitu i oporavak* kao sastavne celine NAP-a, imajući u vidu značajnu ulogu žena u odgovoru na vanredne situacije i smanjenje rizika od katastrofa.
- Žene ne treba percipirati kao žrtve, već apostrofirati njihov potencijal da deluju u ovoj oblasti - njihove sposobnosti, veštine, znanja i doprinose koje svakodnevno pružaju. Žene su se već pokazale kao efikasne u mobilizaciji zajednica da odgovore na katastrofe, kao i ublažavanju posledica katastrofa.
- Uključiti žene u odlučivanje o pitanjima koja utiču na njihove živote, odnosno u kreiranje klimatskih politika (na nacionalnom i lokalnom nivou).
- Podsticati istraživanja iz ove oblasti na nivou Republike Srbije, uz zagovaranje kreiranja rodno orijentisane statistike.
- Raditi na urodnjavanju strategija i dokumenta koji bliže uređuju oblast rodne dimenzije (bezbednosti).
- Prepoznati učešće organizacija civilnog društva u proces praćenja i primene novog NAP-a, posebno Mreže organizacija civilnog društva 1325 koja ima za cilj provisanje i unapređenje Agende žene, mir i bezbednost.
- Ciljevi trećeg NAP-a treba da budu bazirani na istraživanjima i realnim potrebama.
- Uvažiti zaključke i preporuke nezavisnog izveštaja Poverenika za ravnopravnost.

Literatura

Ejdus, F. (2012). Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi. Beograd: Službeni glasnik i BCBP.

Monitoring and Analysis of National Action Plans on Women, Peace and Security - <http://1325naps.peacewomen.org/>.

Neumayer, E., & Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of the association of American Geographers*, 97(3), 551-566.

Pearse, R. (2017). Gender and climate change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(2), e451.

Stojanović, F. (2022). Uticaj klimatskih promena na rodnu dimenziju bezbednosti. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti – Posebno izdanje* (Prihvaćeno za objavljivanje).

Stojanović, F. i Ćurčić, S. (2022). Rod, klima i bezbednost: zašto je važno uključiti klimatske promene u novi NAP 1325 u Srbiji? Beograd: Centar za istraživanje javnih politika.

UNDP. Klimatske promene i zdravlje. Beograd: UNDP. Dostupno na: <https://www.klimatskepromene.rs/wp-content/uploads/2017/05/Klimatske-promene-i-zdravlje-PRESS.pdf> .

Spisak intervjua

Marija Babović, SeCons, 16.6.2022. (Zoom platforma).

Biljana Stepanov, Centar za podršku ženama, 21.6.2022. (Zoom platforma).

Jelena Krdžavac Skakić, Ministarstvo odbrane, 27.9.2022. (Uživo).